

УДК 376.58

DOI 10.32755/sjeducation.2022.02.176

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСУДЖЕНИХ РЕЦИДИВІСТІВ РІЗНОГО ВІКУ

Пахомов Ілля Володимирович, старший викладач кафедри психології,
Академія Державної пенітенціарної служби
(14000, Україна, м. Чернігів, вул. Гонча, 34,
e-mail: pakhomov.ilya@ukr.net)
ORCID 0000-0002-6101-9384

Стаття присвячена аналізу соціально-психологічних особливостей засуджених рецидивістів різного віку. Зроблено висновок про наявність значущих відмінностей між ними за низкою соціально-демографічних, кримінологічних та соціально-психологічних показників.

Мета статті – аналіз соціально-демографічних, кримінально-правових, соціально-психологічних та релігійних особливостей засуджених рецидивістів різного віку.

Методологія статті: порівняльний аналіз результатів анкетування.

Результати. Аналіз соціально-психологічних особливостей засуджених рецидивістів різного віку свідчить про наявність у них значущих відмінностей за низкою соціально-демографічних, кримінологічних та соціально-психологічних показників.

Практичне значення здобутих результатів полягає у врахуванні вікових особливостей засуджених під час проведення з ними корекційної роботи.

Значення (оригінальність). Наукове значення дослідження полягає в узагальненні результатів аналізу соціально-демографічних, кримінально-правових, соціально-психологічних та релігійних показників засуджених рецидивістів різного віку.

Ключові слова: засуджені рецидивісти, соціально-демографічні, кримінально-правові та соціально-психологічні показники, релігійна соціалізація.

CHARACTERISTICS OF CONVICTED RECIDIVISTS OF DIFFERENT AGE

Pakhomov Ilya, senior lecturer at the Department of Psychology,
Academy of the State Penitentiary Service
(34 Goncha Street, Chernihiv, 14000, Ukraine,
e-mail: pakhomov.ilya@ukr.net)
ORCID 0000-0002-6101-9384

The article is devoted to the analysis of socio-psychological characteristics of convicted recidivists of different ages. It was concluded that there are significant differences between them according to a number of socio-demographic, criminological and socio-psychological indicators.

The purpose of the article is to analyze socio-demographic, criminal-legal, socio-psychological and religious characteristics of convicted recidivists of various ages.

Methodology: comparative analysis of questionnaire results.

Results. The analysis of socio-psychological features of convicted recidivists of different age shows that they have significant differences in a number of socio-demographic, criminological and socio-psychological indicators.

Practical implication. Taking into account the age characteristics of convicts when carrying out correctional work with them.

Value (originality). Generalization of the analysis results of socio-demographic, criminal-legal, socio-psychological and religious indicators of convicted recidivists of various ages.

Key words: convicted recidivists, socio-demographic, criminal-legal and socio-psychological indicators, religious socialization.

Постановка проблеми. Останнім часом набуває актуальності розробка корекційних програм для засуджених різного віку. Міжнародний досвід у цій галузі свідчить про застосування різних корекційних програм, які враховують вікові особливості засуджених: для неповнолітніх, осіб середнього та похилого віку. В Україні вже активно застосовують пробаційні програми для неповнолітніх та повнолітніх суб'єктів пробації. Аналогічні корекційні програми доцільно розробляти і для засуджених до обмеження та позбавлення волі, які також повинні враховувати їхні вікові особливості. А для цього треба дослідити психологічні особливості засуджених різного віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Психологічні особливості засуджених середнього та зрілого віку досліджували багато науковців: Н. В. Греса, О. В. Давидова, Л. М. Захарченко, А. Р. Кожушко (Помацалюк), Т. В. Кушнірова, Н. Ю. Максимова, О. М. Мірошниченко, О. М. Морозов, Т. Р. Морозова, О. А. Назаров, О. М. Неживець, К. Н. Новікова, І. В. Пахомов, А. О. Пашко, О. Д. Питлюк-Смеречинська, С. В. Сахно, А. В. Сорока, В. В. Сулицький, Л. Е. Федоренкова, Т. Г. Харченко, Л. О. Шевченко, Т. В. Якимчук та інші.

Психологічні особливості неповнолітніх засуджених досліджували такі науковці, як: Н. Е. Афанасьева, Т. І. Белавіна, С. О. Гарькавець, Н. В. Греса, С. Ю. Замула, Г. М. Кожина, С. В. Кушнар'юв, Є. С. Макогончук, Н. В. Малиш, О. В. Мушинська, О. С. Недибалюк, О. М. Низовець, З. В. Спринська та інші. Але особливості засуджених різного віку залишаються недостатньо дослідженими.

Метою статті є аналіз соціально-демографічних, кримінально-правових, соціально-психологічних та релігійних особливостей засуджених рецидивістів різного віку.

Виклад основного матеріалу. Досліджувалися соціально-демографічні, кримінально-правові, соціально-психологічні та релігійні особливості засуджених рецидивістів Білоцерківської виправної колонії (№ 35) за допомогою методу анкетування. Анкета містила 40 питань (14 закритих, 5 відкритих, 21 комбінованих), які поділялися на чотири блоки: соціально-демографічний, кримінологічний, соціально-психологічний та релігійний.

Соціально-демографічні показники досліджуваних охоплювали: освіту, професію, досвід роботи на волі, сімейний стан, наявність дітей. До кримінологічних показників належали: кількість судимостей, скоєний злочин та його причини, визнання провини у скоєному злочині, чинники, які утримують людину від злочину, вживання алкоголю та наркотиків на волі.

До соціально-психологічних ознак засуджених рецидивістів належали: статус у середовищі засуджених, стосунки з рідними, соціальна ідентичність, чинники, які впливають на їхній психічний стан, соціальне оточення, родина, ставлення до членства у спільноті, роль у ній, взаємини між її членами.

Особливості релігійної соціалізації засуджених рецидивістів визначали за такими показниками: релігійність оточення, особливості релігійного навернення, ставлення до цього рідних, виконання релігійних дій.

У процесі дослідження ми поділяли засуджених рецидивістів на три групи, одна з яких була експериментальна (ЕГ) та дві контрольні (КГ1 та КГ2). До ЕГ входили православні засуджені, які беруть участь у програмі формування православних цінностей (53 особи), до КГ1 – православні засуджені, які не беруть участі у цій програмі (50 осіб), а до КГ2 – нерелігійні засуджені, які беруть участі у програмі підготовки до звільнення (45 осіб). Результати соціально-психологічного аналізу православної общини засуджених рецидивістів Білоцерківської виправної колонії (№ 35) та особливості програми формування їхніх православних цінностей були опубліковані нами раніше [1; 2].

Також ми поділяли досліджуваних на три вікові групи: засуджені молодого (до 30 років), середнього (30–50 років) та зрілого віку (понад 50 років). Вікова структура характеризується значним переважанням засуджених середнього та зрілого віку (43,7 % та 48,7 % в ЕГ, 50,0 % та 42,0 % в КГ1, 47,2 % та 44,0 % в КГ2), частка осіб молодого віку незначна (7,6 %, 8,0 % та 8,8 %).

Аналіз соціально-демографічних показників засуджених рецидивістів показав, що в ЕГ та КГ1 освітній рівень у молодих осіб нижчий, ніж в осіб середнього та зрілого віку: всі засуджені молодого віку мають неповну середню освіту, тоді як більшість осіб середнього і зрілого віку – середню спеціальну освіту (56,6 % та 69,3 % в ЕГ, 72,0 % та 57,1 % в КГ1). У молодих засуджених КГ2 рівень освіти вище, ніж у середнього та зрілого віку: серед молоді половина опитаних (50,0 %) має середню технічну освіту, тоді як серед осіб середнього та зрілого віку переважає середня спеціальна освіта (63,2 % та 71,4 %).

Порівняльний аналіз професійного рівня засуджених рецидивістів різних вікових груп свідчить, що в молодих осіб він нижчий, ніж у середнього та зрілого віку: всі особи молодого віку ЕГ та КГ1 не мають професії, тоді як більшість осіб середнього і зрілого віку мають робітничу професію (56,6 % та 69,3 % в ЕГ та 72,0 % та 61,9 % в КГ1). У молодих засуджених КГ2 професійний рівень вищий, ніж у засуджених середнього та зрілого віку: серед молоді половина опитаних (50 %) має професію технолога, тоді як серед осіб середнього та зрілого віку переважають робітничі професії (63,2 % та 71,4 %).

В усіх вікових групах засуджених переважають особи, які не мають досвіду роботи на волі, особливо молодь (100,0 % в КГ1 та по 75,0 % в ЕГ та КГ2), що свідчить про наявність відмінностей за цим показником між групами засуджених рецидивістів молодого та більш старшого віку.

Також виявлено деякі відмінності в сімейному стані засуджених різного віку: в усіх вікових групах переважають розлучені особи, крім молоді, де всі засуджені неодружені (по 100,0 % в ЕГ та КГ1, 75,0 % в КГ2). Також в усіх вікових групах переважають особи, які не мають дітей (особливо особи зрілого віку в ЕГ та КГ1 – 73,1 % та 76,2 % відповідно, а також особи серед-

нього віку в КГ2 – 84,2 %); в усіх групах молоді жоден з опитуваних не має дітей.

Аналіз кримінологічних показників засуджених рецидивістів показав, що кількість судимостей у різних вікових групах відрізняється: якщо переважна більшість осіб молодого віку має дві судимості (по 75,0 % в ЕГ та КГ2, 100,0 % в КГ1), то більшість опитаних середнього віку – три судимості (60,9 % в ЕГ, 60,0 % в КГ1 та 73,7 % в КГ2), а майже всі респонденти зрілого віку – чотири судимості (92,4 %, 95,2 % та 100,0 % відповідно).

За типом скоєного злочину значущих відмінностей між різними віковими групами засуджених рецидивістів не виявлено. Переважають засуджені за крадіжку (молодь – по 25,0 % в ЕГ та КГ1, 50,0 % – у КГ2, особи середнього віку – 30,4 %, 28,0 % та 47,4 % відповідно, зрілого віку – 42,4 %, 38,1 % та 44,8 %).

Засуджені, які зловживали алкоголем, переважають в усіх вікових категоріях, особливо серед молоді (по 100,0 % в ЕГ та КГ2, 75,0 % в КГ1), частка наркозалежних найбільша також серед молоді (20,1 % в ЕГ, по 25,0 % в КГ1 та КГ2), що також свідчить про більшу алкоголізацію та наркотизацію.

Щодо причин скоєного злочину, то в усіх вікових групах переважають засуджені, які назвали зовнішні причини: серед молоді (75,0 % в ЕГ та КГ2, 50,0 % в КГ1), осіб середнього віку (52,0 % в ЕГ, 68,0 % в КГ1, 63,2 % в КГ2), осіб зрілого віку (69,2 %, 66,7 % та 76,2 % відповідно), це свідчить про відсутність значущих відмінностей за цим показником між ними.

Часткове визнання провини переважає в усіх вікових групах засуджених: серед молоді (75,0 % в ЕГ, по 50,0 % в КГ1 та КГ2), осіб середнього віку (60,9 % в ЕГ, 72,0 % в КГ1, 63,1 % в КГ2), осіб зрілого віку (61,5 %, 52,4 % та 66,7 %), що також свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними.

Також не виявлено значущих відмінностей між засудженими за названими ними чинниками, які утримують від скоєння злочинів. Переважна більшість засуджених усіх вікових груп назвали соціальні: серед молоді (по 100,0 % в ЕГ та КГ2, 75,0 % в КГ1), осіб середнього віку (95,7 % в ЕГ, 92,0 % в КГ1, 94,7 % в КГ2), осіб зрілого віку (92,3 %, 95,2 % та 100,0 % відповідно).

Аналіз релігійності засуджених свідчить, що у соціальному оточенні всіх вікових категорій переважали невіруючі люди (серед молоді – 100,0 % в ЕГ та КГ2, 75,0 % – у КГ1; серед середнього віку – 73,9 % в ЕГ, 80,0 % в КГ1 та 100,0 % в КГ2; серед зрілого віку – 96,2 %, 80,0 % та 100,0 % відповідно), що свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за цим показником.

Виявлено наявність деяких відмінностей між віковими групами засуджених за показником релігійності родини: у більшості осіб середнього та зрілого віку члени родини не відвідували релігійні заходи (в осіб середнього віку – 60,9 % в ЕГ, 68,0 % в КГ1 та 84,2 % в КГ2; зрілого віку – 50,0 %, 47,6 % та 61,9 % відповідно), тоді як майже всі молоді засуджені не мають родини.

Щодо власної релігійної ідентифікації, то серед усіх вікових категорій засуджених рецидивістів ЕГ та КГ1 усі опитані ідентифікують себе як «віруючі», тоді як серед усіх вікових категорій КГ2 таких осіб меншість (50,0 % – серед молоді, 42,1 % – серед осіб середнього, 42,9 % – серед осіб зрілого віку), що свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за цим показником.

Відсутність значущих відмінностей між віковими групами засуджених рецидивістів виявлено і за їхньою конфесійною ідентичністю: усі опитані ЕГ та КГ1 ідентифікують себе як «православні», серед респондентів КГ2 їх більшість (50,0 % – серед молоді, 57,9 % – серед осіб середнього, 57,1 % – зрілого віку).

Також значущих відмінностей між ними не виявлено і за рівнем релігійної активності: переважна більшість опитаних не відвідували релігійні заходи на волі (серед молоді – 100,0 % в ЕГ, по 75,0 % в КГ1 та КГ2; серед осіб середнього віку – 87,0 % в ЕГ, 90,0 % в КГ1, 89,5 % в КГ2; серед осіб зрілого віку – 80,8 % в ЕГ, по 85,7 % в КГ1 та КГ2).

Щодо віку та місця релігійного навернення, то серед більшості опитаних ЕГ та КГ1 воно відбулося в дорослому віці в колонії (серед молоді – 100,0 % в ЕГ та 75,0 % в КГ1, серед осіб середнього віку – 65,2 % та 72,0 % відповідно, зрілого віку – 61,5 % та 52,4 %), тоді як у більшості засуджених КГ2 релігійного навернення не відбулося (у молоді – 50,0 %, в осіб середнього віку – 57,9 %, в осіб зрілого віку – 57,1 %), що свідчить

про відсутність значущих відмінностей між віковими групами засуджених за цим показником.

Мотивація релігійного навернення серед усіх вікових категорій засуджених рецидивістів ЕГ та КГ1 не має значущих відмінностей. Переважає мотив «поклик душі» (серед молоді – 50,0 % в ЕГ та КГ1, серед осіб середнього віку – 47,8 % та 32,0 % відповідно, серед осіб зрілого віку – 26,9 % та 33,3 %).

Наслідки релігійної соціалізації всіх вікових категорій засуджених ЕГ та КГ1 також не мають значущих відмінностей. Основним наслідком вони назвали «спасіння душі» (серед молоді – 50,0 % в ЕГ та 25,0 % у КГ1, серед осіб середнього віку – 39,1 % та 32,0 %, серед осіб зрілого віку – 46,2 % та 57,1 %).

Щодо зміни психічного стану та поведінки в процесі релігійної соціалізації, то серед усіх вікових категорій засуджених ЕГ та КГ1 у більшості опитаних вони покращилися (серед молоді – 100,0 % в ЕГ, 75,0 % в КГ1; осіб середнього віку – 69,6 % та 68,0 % відповідно; осіб зрілого віку – 61,5 % та 52,4 %), тоді як у всіх віруючих засуджених КГ2 вони не змінилися, що свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за цими показниками.

Нас також цікавило ставлення рідних до релігійного навернення засуджених та зміна стосунків з ними після цього. У більшості опитаних ЕГ та КГ1 воно було байдужим (серед осіб середнього віку – 73,9 % в ЕГ та 76,0 % у КГ1, зрілого віку – 74,0 % та 71,4 %), у молоді цих груп рідних узагалі не було, а в КГ2 в більшості опитаних релігійного навернення не відбулося. Також у більшості опитаних ЕГ та КГ1 стосунки з рідними не змінилися (серед осіб середнього віку – 65,3 % в ЕГ та 76,0 % у КГ1, зрілого віку – 73,1 % та 76,2 %), що свідчить про відсутність значущих відмінностей між віковими групами засуджених за цим показником.

Щодо відвідування релігійних заходів, то серед усіх вікових категорій засуджених ЕГ та КГ1 переважна більшість опитаних відвідують їх щотижня (молодь – по 100 % в ЕГ та КГ1, особи середнього віку – 73,9 % та 100,0 %, зрілого віку – 92,3 % та 100,0 %), а всі віруючі засуджені КГ2 – щомісяця. Це свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за цим показником.

Не виявлено значущих відмінностей між віковими групами засуджених рецидивістів і за періодичністю молитви. В усіх ві-

кових категоріях ЕГ та КГ1 переважна більшість опитаних моляться щотижня (молодь – 100,0 % в ЕГ та КГ1, особи середнього віку – 73,9 % та 100,0% відповідно, зрілого – 92,3 % та 100,0 %), тоді як усі засуджені КГ2 – не моляться.

Серед усіх вікових категорій засуджених ЕГ та КГ1 переважна більшість опитаних сповідаються щотижня (молодь – 100,0 % в ЕГ та 75,0 % в КГ1, особи середнього віку – 69,6 % та 80,0 % відповідно, зрілого – 84,6 % та 76,2 %), тоді як усі засуджені КГ2 – не сповідаються. Аналогічні показники отримані й щодо причастя засуджених рецидивістів. Серед усіх вікових категорій ЕГ та КГ1 переважна більшість опитаних причащаються кілька разів на рік (молодь – 100,0 % в ЕГ та 75,0 % в КГ1, особи середнього віку – 73,9 % та 84,0 % відповідно, зрілого – 92,3 % та 76,2 %), тоді як усі засуджені КГ2 – не причащаються, що свідчить про відсутність значущих відмінностей між віковими групами засуджених за цим показником.

За таким важливим критерієм релігійної соціалізації, як читання духовної літератури значущих відмінностей між віковими групами засуджених також не виявлено. Серед усіх вікових категорій більшість опитаних ЕГ та значна доля осіб КГ1 читають духовну літературу (молодь – 100,0 % в ЕГ та 25,0 % в КГ1, особи середнього віку – 65,2 % в ЕГ та 24,0 % в КГ1, зрілого віку – 53,8 % в ЕГ та 50,0 % у КГ1), тоді як усі опитані КГ2 її не читають.

Аналіз соціально-психологічних показників засуджених свідчить про наявність деяких відмінностей між віковими групами за інтенсивністю підтримання стосунків з рідними. Більшість опитаних середнього та зрілого віку підтримують їх лише інколи (листування, посилки, побачення): особи середнього віку – 43,5 % в ЕГ, 52,0 % в КГ1, 78,9 % в КГ2, зрілого віку – 46,1 % в ЕГ, по 61,9 % в КГ1 та КГ2, а переважна більшість молоді є сиротами.

Щодо статусу в середовищі засуджених, то більшість рецидивістів різних вікових груп має середній статус (молодь – 50,0 % в ЕГ, по 75,0 % у КГ1 та КГ2, особи середнього віку – 87,0 % в ЕГ, 96,0 % у КГ1, 73,7 % в КГ2, зрілого віку – 88,5 %, 76,2 % та 90,5 % відповідно), що свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за цим показником.

Переважає більшість засуджених рецидивістів різних вікових груп не належить до активу православної общини та відділення соціально-психологічної служби, крім осіб середнього віку ЕГ, а також осіб молодого та середнього віку КГ2, деяка частка яких до нього належить (26,1 %, 25,0 % та 26,3 % відповідно), що теж свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за цим показником.

Значущих відмінностей між віковими групами засуджених не виявлено і щодо їхньої соціальної ідентичності. Більшість опитаних усіх вікових категорій вважає себе в цьому житті «просто людиною» (молодь – по 75,0 % в ЕГ та КГ1, 100,0 % у КГ2, особи середнього віку – 60,9 % в ЕГ, 60,0 % у КГ1, 89,5 % в КГ2, зрілого віку – 80,8 %, 85,7 % та 76,2 % відповідно).

Вибір засудженими рецидивістами різних вікових груп негативних чинників соціальної ізоляції та позитивних чинників ресоціалізації свідчить про наявність деяких відмінностей між ними. На ізоляцію від суспільства вказала половина засуджених ЕГ та КГ (молодь – 50,0 % та 45,0 %, особи середнього віку – 47,9 % та 48,0 %, зрілого віку – 53,8 % та 48,1 %), на конфлікти – половина засуджених зрілого віку (молодь – 50,0 %, особи середнього віку – 52,6 %, зрілого віку – 42,9 %), усі засуджені молодого віку такими чинниками не назвали родину, тому що більшість є сиротами, але всі вони прагнуть здобути освіту та професію (по 100,0 % в ЕГ та КГ1, 75,0 % у КГ2), чого не спостерігається серед засуджених середнього та зрілого віку.

Соціальне оточення переважної більшості засуджених рецидивістів різного віку складалося з непорядних людей (молодь – 100,0 % в ЕГ, по 75,0 % у КГ1 та КГ2, особи середнього віку – 78,3 % в ЕГ, 80,0 % у КГ1, 73,7 % в КГ2, зрілого віку – 76,9 %, 76,2 % та 81,0 % відповідно), що свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за цим показником.

Щодо особливостей сімейного виховання, то більшість засуджених рецидивістів середнього та зрілого віку виховувалися в неповних родинях (особи середнього віку – 69,6 % в ЕГ, 84,0 % в КГ1, 52,6 % в КГ2, зрілого віку – 65,4 %, 71,4 % та 71,5 % відповідно). Крім того, ці родини були неблагополучними (домашнє насилля, алкоголізм, наркоманія, примус до злочинів): особи

середнього віку – 73,9 % в ЕГ, 72,0 % в КГ1, 52,6 % в КГ2, зрілого віку – 77,0 %, 71,4 % та 76,2 % відповідно, крім засуджених молодого віку, більшість з яких є сиротами (100,0%, 75,0% та 25,0 %), що також свідчить про наявність деяких відмінностей між ними за цими показниками.

Про позитивний психологічний мікроклімат у православній общині та відділенні соціально-психологічної служби свідчить те, що майже всі засуджені рецидивісти вважають себе її повноцінними членами (молодь – 50,0 % в ЕГ, 100,0 % у КГ1 та 75,0 % у КГ2, особи середнього віку – 95,7 %, 96,0 % та 94,7 % відповідно, зрілого віку – 88,5 %, 66,7 % та 90,5 %); більшість їх бажає продовжувати підтримувати стосунки з іншими засудженими й після звільнення (молодь – 50,0 % в ЕГ, по 75,0 % у КГ1 та КГ2, особи середнього віку – 73,9 % в ЕГ, 72,0 % в КГ1 та 52,6 % в КГ2, зрілого віку – 61,5 %, 52,4 % та 61,9 %); більшість засуджених вказали на переважання в общині чи відділенні приємних для них людей (молодь – 50,0 % в ЕГ, 75,0 % у КГ1, особи середнього віку – 65,2 % та 56,0 % відповідно, зрілого віку – 52,0 % та 57,1 %), тоді як у засуджених КГ2 переважають особи, які вказали на переважання в їхньому відділенні різних людей (молодь – 50,0 %, особи середнього віку – 73,6 %, зрілого віку – 71,5 %); більшість опитаних задоволені ставленням до них з боку інших засуджених православної общини та відділення (молодь – 50,0 % в ЕГ, 100,0 % у КГ1 та 75,0 % в КГ2, особи середнього віку – 73,9 %, 76,0 % та 89,5 % відповідно, зрілого віку – 65,4 %, 57,1 % та 66,7 %); більшість респондентів ЕГ та КГ1 вказали на безконфліктні стосунки між засудженими православної общини (молодь – 50,0 % в ЕГ, 75,0 % у КГ1, особи середнього віку – 52,2 % та 52,0 % відповідно, зрілого віку – 65,4 % та 61,9 %), а більшість КГ2 – на наявність деяких непорозумінь між засудженими відділення (молодь – 75,0 %, особи середнього віку – 57,9 %, зрілого віку – 85,7 %); переважна більшість засуджених вважають, що в їхній общині та відділенні склалися традиції взаємної підтримки та допомоги (молодь – 50,0 % в ЕГ, 100,0 % у КГ1, 75,0 % у КГ2, особи середнього віку – 91,3 %, 76,0 % та 89,5 % відповідно, зрілого віку – 80,8 %, 57,1 % та 71,4 %), що свідчить про відсутність значущих відмінностей між ними за цими показниками.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок цього напрямку.

Таким чином, виявлено значущі відмінності між засудженими рецидивістами різних вікових груп за низкою соціально-демографічних показників: у молоді переважає неповна середня освіта, вони не мають професії та досвіду роботи на волі, неодружені та не мають дітей, що не характерно для осіб середнього та зрілого віку. Значущі відмінності виявлено також за деякими кримінологічними показниками: більшість молоді має дві судимості, зловживає алкоголем та вживає наркотики, що менше характерно для інших вікових груп. Виявлена наявність відмінностей також за деякими соціально-психологічними показниками: підтримання соціальних зв'язків, позитивні чинники ресоціалізації, життєві плани та особливості сімейного виховання, які обумовлені тим, що серед молоді переважають сироти. Значущих відмінностей за показниками їхньої релігійності не виявлено.

Подальші розвідки цього напрямку можна проводити щодо вікових особливостей соціально-психологічних показників ресоціалізації засуджених.

Список використаних джерел

1. Бойко-Бузиль Ю. Ю., Супрун М. О., Пахомов І. В. Соціально-психологічний аналіз православної общини засуджених. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : збірник наукових праць. Северодонецьк, 2021. Вип. 1 (100). С. 34–46.
2. Бойко-Бузиль Ю. Ю., Супрун М. О., Пахомов І. В. Результати впровадження психокорекційної програми формування православних цінностей засуджених рецидивістів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : збірник наукових праць. Северодонецьк, 2021. Вип. 3 (102). С. 27–37.

References

1. Boyko-Buzyl, Y. Y., Suprun, M. O. and Pakhomov, I. V. (2021), Socio-psychological analysis of the Orthodox community of convicts, *Spirituality of the individual: methodology, theory and practice: a collection of scientific papers*, Severodonetsk, Vol. 100, № 1, pp. 34–46.
2. Boyko-Buzyl, Y. Y., Suprun, M. O., and Pakhomov, I. V. (2021), The results of the implementation of the psycho correction program for the formation of Orthodox values of convicted recidivists, *Spirituality of the individual: methodology, theory and practice: a collection of scientific works*, Severodonetsk, Vol. 102, № 3, pp. 27–37.